

HOOFDSTUK I
EEN STADJE

Put thousands together

Less bad,

But the cage less gay.¹

— HOBBS

Verrières kan worden beschouwd als een van de mooiste stadjes in de Franche-Comté. De witte huizen met puntdaken van rode pannen liggen tegen de helling van een heuvel waarop het dichte loof van forse kastanjes zelfs de geringste oneffenheid markeert. Een paar honderd voet beneden de vervallen vestingmuren, die eertijds door de Spanjaarden zijn gebouwd, stroomt de Doubs.

Aan de noordzijde wordt Verrières beschut door een hoge berg, een uitloper van de Jura. De brokkelige toppen van de Verra worden al bij de eerste oktoberkou met sneeuw overdekt. Langs de berg stroomt een beek omlaag, doorsnijdt Verrières en brengt, alvorens uit te monden in de Doubs, een groot aantal houtzagen in beweging; deze heel eenvoudige industrie verschaft een zekere welstand aan de meeste inwoners, die veeleer boeren dan stadslui zijn. Toch is dit stadje niet door de houtzagen rijk geworden: de fabriek voor gedrukte stoffen, het zogeheten 'Mulhousense linnen', heeft gezorgd voor de algemene voorspoed waardoor, sedert de val van Napoleon, de gevels van bijna alle huizen in Verrières gerestaureerd konden worden.

Men is het stadje nog niet binnen, of men wordt overweldigd

door het oorverdovend lawaai van een vervaarlijk ogende machine. Twintig zware hamers, die neervallen met een gedaver dat het plaveisel er van trilt, komen omhoog in een rad dat wordt aangedreven door het water van de bergstroom. Elke hamer produceert dagelijks ettelijke duizenden spijkers. Leuke, frisse meisjes leggen de stukjes ijzer klaar, die onder de geweldige hamerslagen veranderen in spijkers. Dit kennelijk zo ruwe werk brengt de reiziger die voor het eerst in de bergen komt die Frankrijk scheiden van Zwitserland, in grote verbazing. Als hij bij zijn aankomst in Verrières vraagt van wie die mooie spijkerfabriek is, die de voorbijgangers in de hoofdstraat verdooft, antwoordt men met een slepend accent: '*O! Die is van mijnheer de burgemeester.*'

De reiziger hoeft maar even halt te houden in deze hoofdstraat, die van de oever van de Doubs oploopt naar de top van de heuvel, of hij zal zo goed als zeker een grote man zien opdagen met drukke manieren en een gewichtig voorkomen.

Bij diens verschijning gaan meteen alle hoeden af. Zijn haar begint te grijzen en hij is in het grijs gekleed. Hij draagt verschillende ridderorden, heeft een hoog voorhoofd, een haviksneus, en zijn gezicht vertoont een zekere regelmaat: bij de eerste aanblik lijkt hij naast de waardigheid van dorpsburgemeester zelfs iets charmants uit te stralen, zoals je nog wel ziet bij mensen tegen de vijftig. Maar al gauw wordt de reiziger uit Parijs getroffen door een air van zelfgenoegzaamheid en gezapigheid, dat gepaard gaat met iets bekrompens en gebrek aan fantasie. En het dringt tot hem door dat het talent van deze man beperkt blijft tot het zich prompt laten uitbetalen van dat wat hem toekomt, en tot het zo traag mogelijk betalen als hij zelf iets schuldig is.

Dit is de burgemeester van Verrières, mijnheer de Rênal. Als hij met statige tred de straat is overgestoken, gaat hij het gemeentehuis binnen en verdwijnt uit het zicht. Maar wanneer de reiziger zijn wandeling voortzet, ziet hij honderd pas verder heuvelopwaarts een nogal deftig huis en, door een ijzeren hek naast het huis, prachtige tuinen. Daarachter wordt de horizont gevormd door de heuvels van Bourgondië, die speciaal lijken geschapen om het oog te strelen. Bij deze aanblik vergeet de reiziger al gauw de giftige atmosfeer van kleine geldelijke belangen die hem begint te verstikken.

Hij krijgt te horen dat dit het huis van mijnheer de Rênal is. Van de winst die hij heeft gemaakt met zijn grote spijkerfabriek heeft de burgemeester deze mooie hardstenen woning gekocht, waaraan op het ogenblik de laatste hand wordt gelegd. Naar verluidt stamt hij uit een oud Spaans geslacht, dat zich volgens de overlevering lang voor de verovering door Lodewijk XIV² in deze streek vestigde.

Sinds 1815 schaamt hij zich ervoor industrieel te zijn: dat jaar heeft hem tot burgemeester van Verrières gemaakt. De muren die de verschillende delen van deze prachtige, terrasgewijs naar de Doubs afdalende tuin stutten, zijn eveneens de beloning voor mijnheer de Rênals kennis van zaken in de ijzerhandel.

Verwacht niet dat u in Frankrijk de schilderachtige tuinen aantreft die Duitse fabriekssteden als Leipzig, Frankfort en Neurenberg omgeven. Al naar men er meer muren bouwt, meer rijen stenen op elkaar stapelt, kan men hier rekenen op een hogere achting van zijn burens. De met muren volgestouwde tuinen van mijnheer de Rênal worden des te meer bewonderd, omdat hij sommige van de lapjes grond heeft gekocht voor hun gewicht in goud. Zo nam de houtzagerij waarvan de bijzondere ligging aan de Doubs u bij uw binnenkomst in Verrières opviel, en waarop u de naam SOREL in grote kapitalen zag prijken op een reclamebord boven het dak, zes jaar geleden nog de ruimte in beslag waar momenteel de muur wordt opgericht voor het vierde terras in de tuinen van mijnheer de Rênal.

Ondanks zijn trots heeft de burgemeester de deur platgelopen bij de oude Sorel, een harde, koppige boer; hij heeft hem in klinkende munt moeten betalen om hem zover te krijgen dat hij zijn fabriek ergens anders neerzette. Wat de *gemeenschappelijke* beek betreft, die de zaag in beweging bracht, heeft mijnheer de Rênal dank zij het vertrouwen dat hij in Parijs geniet, gedaan gekregen dat deze werd omgelegd. Deze gunst werd hem na de verkiezingen van 182.³ verleend.

Vijfhonderd pas stroomafwaarts aan de Doubs heeft hij Sorel in ruil voor diens ene morgen land er vier moeten geven. En hoewel deze ligging veel gunstiger was voor zijn handel in vurehout, heeft vader Sorel, zoals men hem noemt sinds hij rijk is, uit het ongeduld en de obsessie van zijn buurman om grootgrondbezitter te worden, zesduizend frank weten te slaan.

Toch heeft deze regeling wel kritiek uitgelokt bij de welkenkenden in dit oord. Op een zondag vier jaar geleden, zag mijnheer de Rênal toen hij in ambtsgewaad de kerk uitkwam, hoe de oude Sorel, omringd door zijn drie zonen, hem met een glimlach opnam. Dit lachje heeft de gemoedsrust van de burgemeester een knauw gegeven; sedertdien denkt hij dat hij de ruil voordeliger had kunnen doen.

Wie in Verrières de algemene achting wil verwerven, moet, ook al bouwt hij nog zoveel muren, vooral geen ontwerp gebruiken dat uit Italië wordt meegebracht door metselaars die in de lente via de passen van de Jura naar Parijs trekken. De invoering van dat soort nieuwigheid zou de onvoorzichtige bouwer voor altijd de reputatie van *losbol* bezorgen, en hij zou het voorgoed hebben verbruid bij de fatsoenlijke, bezadigde lieden die in de Franche-Comté de achting uitdelen.

Feitelijk oefenen deze fatsoenlijke lieden een ergerlijk despotisme uit; door dit nare woord wordt het verblijf in kleine stadjes zo ondraaglijk voor wie heeft geleefd in de grote republiek met de naam Parijs. De tirannie van de openbare mening — en wat voor mening! — is in de kleine Franse stadjes even *bête* als in de Verenigde Staten van Amerika.

HOOFDSTUK II

EEN BURGEMEESTER

Gewichtigheid! Mijnheer, dat is toch niet niks? De achting van de dwazen, de verbazing van de kinderen, de afgunst van de rijken, de geringschatting van de wijze.

— BARNAVE

Gelukkig voor de reputatie van mijnheer de Rênal als bestuursambtenaar was er een geweldige *stutmuur* nodig voor de openbare wandelweg die zo'n honderd voet boven de Doubs langs de heuvel loopt. Dank zij de prachtige ligging heeft men hier een van Frankrijks meest pittoreske vergezichten. Maar elk voorjaar groef het vele regenwater voren in de weg en trok er diepe geulen door, zodat hij onbegaanbaar werd. Dit alom gevoelde ongerief stelde mijnheer de Rênal voor de gelukkige noodzaak zijn ambtstermijn onvergetelijk te maken door middel van een muur van twintig voet hoog en dertig tot veertig vadem lang.

De borstwering van deze muur, waarvoor mijnheer de Rênal drie maal een reis naar Parijs heeft moeten maken, omdat de voorlaatste minister van binnenlandse zaken zich tot de gezworen vijand van Verrières' wandelweg had opgeworpen—de borstwering van deze muur verheft zich tegenwoordig vier voet boven de grond. En als om alle huidige en gewezen ministers te tarten, wordt hij op het ogenblik betegeld met arduinsteen.

Hoe vaak heb ik niet, nog mijmerend over de bals in Parijs die ik kort daarvoor had verlaten, en leunend met mijn borst tegen die grote blokken fraai grijze, ietwat blauwige steen, mijn blik

laten waren over de vallei van de Doubs! Verder weg, op de linkeroever, slingeren vijf, zes dalen met kleine, voor het oog duidelijk te onderscheiden beken, die van de ene waterval overstroomden in de andere en ten slotte uitmonden in de Doubs. In deze bergen is de zon erg heet; als zij volop schijnt, geniet de op het terras in dromen verzonken reiziger de beschutting van prachtige platanen. Deze hebben hun snelle groei en hun mooie, naar het blauw zwemende loof te danken aan de extra aarde die de burgemeester heeft laten storten achter zijn geweldige stutmuur, want ondanks het verzet van de gemeenteraad heeft hij de wandelweg meer dan zes voet verbreed (en hoewel hij conservatief is en ik liberaal⁴, vind ik dit in hem te prijzen); daarom kan naar zijn mening en naar die van mijnheer Valenod, de welvarende directeur van het armenhuis in Verrières, dit terras de vergelijking doorstaan met dat van Saint-Germain-en-Laye.

Ik voor mij heb slechts één ding aan te merken op de COURS DE LA FIDÉLITÉ⁵ (deze officiële naam staat op wel vijftien of twintig plaatsen te lezen, op marmeren platen die mijnheer de Rênal het zoveelste erekruis hebben bezorgd); als ik één bezwaar zou hebben tegen de COURS DE LA FIDÉLITÉ is het wel de barbaarse wijze waarop de overheid de stoere platanen snoeit en aftopt. Wat zouden ze graag, in plaats van met hun lage, ronde, afgeknotte kruinen te gelijken op alledaagse planten uit de moestuin, uitgroeien tot die verheven vormen zoals je in Engeland ziet. Maar de wil van de burgemeester is wet, en twee keer per jaar worden alle aan de gemeente behorende bomen meedogenloos geamputeerd. De liberalen van het stadje beweren, maar zij overdrijven, dat de hand van de gemeentetuinman heel wat strenger is geworden sinds kapelaan Maslon gewoon is zich de opbrengst van de snoeiwerkzaamheden toe te eigenen. Deze jonge geestelijke werd een paar jaar geleden uit Besançon hierheen gezonden om een oogje te houden op pastoor Chélan en enkele andere zieleherders uit de omgeving.

Een oude bataljonsarts van het leger in Italië⁶, die zich had teruggetrokken in Verrières en die volgens de burgemeester zijn leven lang zowel jakobijn⁷ als bonapartist was, had het op een dag gewaagd om bij hem te komen klagen over de jaarlijks terugkerende vermindering van die mooie bomen.

‘Ik houd van schaduw,’ antwoordde mijnheer de Rênal met

dat beetje neerbuigendheid dat iemand past als hij het woord richt tot een chirurgijn die lid is van het Legioen van Eer. 'Ik houd van schaduw, ik laat *mijn* bomen snoeien, zodat ze schaduw geven, en ik vind niet dat een boom voor iets anders is gemaakt, tenzij hij, zoals de nuttige noteboom, *winst oplevert*.'

Dit nu is het grote, allesoverheersende woord in Verrières: WINST OPLEVEREN. Het staat voor de hele filosofie van meer dan driekwart van de inwoners.

Winst opleveren is de drijfveer voor elke handeling in dit stadje dat zich zo aardig aan u voordeed. Als een vreemdeling hier aankomt, aangelokt door het schoon van de frisse, diepe dalen in de omgeving, beeldt hij zich aanvankelijk in dat de inwoners gevoelig zijn voor het *schone*; zij praten maar al te vaak over de schoonheid van hun streek: het valt niet te ontkennen dat ze er hoog van opgeven; maar dat komt omdat hierdoor een paar vreemdelingen worden aangetrokken, die met hun geld de herbergiers verrijken, wat door de heffing van gemeentebelastingen *winst oplevert voor de stad*.

Op een mooie herfstdag wandelde mijnheer de Rênal, gearmd met zijn vrouw, over de Cours de la Fidélité. Terwijl zij luisterde naar haar echtgenoot, die ernstig tegen haar sprak, volgde mevrouw de Rênal met een bezorgde blik de bewegingen van drie kleine jongens. De oudste, die een jaar of elf was, liep telkens naar de borstwering en maakte aanstalten om erop te klimmen. Dan sprak een zachte stem de naam Adolphe uit, en het kind zag af van zijn vermetel plan. Mevrouw de Rênal moest rond de dertig zijn, maar zij was nog een knappe verschijning.

'Daar kon hij wel eens spijt van krijgen, dat heerschap uit Parijs,' zei mijnheer de Rênal met een beledigd gezicht en nog bleker dan gewoonlijk. 'Ik heb wel een paar vrienden aan het hof...'

Maar hoewel ik u een paar honderd bladzijden lang over de provincie wil vertellen, zal ik niet zo barbaars zijn u te kwellen met de omslachtigheid en de *wijdlopigheid* van een landelijke dialoog.

Het heerschap uit Parijs waar de burgemeester van Verrières zo'n hekel aan had, was niemand anders dan mijnheer Appert, die twee dagen eerder kans had gezien om niet alleen de gevangenis en het armenhuis van Verrières te bezoeken, maar ook het

ziekenhuis, dat geheel belangeloos werd beheerd door de burgemeester en de voornaamste grootgrondbezitters aldaar.

‘Maar,’ zei mevrouw de Rênal schuchter, ‘wat voor kwaad kan die mijnheer uit Parijs je nu doen? Je behartigt de belangen van de armen toch met de grootste nauwgezetheid?’

‘Hij komt hier alleen maar om ons met smaad te overladen, en daarna publiceert hij artikelen in de liberale kranten.’

‘Die lees je toch nooit, lieve.’

‘Maar wij worden over die jakobijnse artikelen aangesproken; dat leidt ons maar af *en verhindert ons goed te doen**. Ik persoonlijk vergeef het de pastoor nooit.’

* Historisch.

HOOFDSTUK III

HET WELZIJN VAN DE ARMEN

*Een deugdzaam pastoor, zonder arglist,
is een zegen voor het dorp.*

— FLEURY

Men dient te weten dat de pastoor van Verrières, een oude man van tachtig, die echter dank zij de verkwikkende berglucht beschikte over een stalen gestel en een ijzeren wil, gerechtigd was om op ieder uur van de dag de gevangenis, het ziekenhuis en zelfs het armenhuis te bezoeken. Nu was mijnheer Appert, die vanuit Parijs bij de pastoor was aanbevolen, zo verstandig geweest om 's ochtends om zes uur precies aan te komen in het nieuwsgierige stadje, alwaar hij zich terstond had begeven naar de pastorie.

Pastoor Chélan las de brief die markies de La Mole, pair⁸ van Frankrijk en rijkste grondbezitter van de provincie, hem had geschreven, en hij verzonk in gedachten.

Ik ben oud en men mag mij hier wel, zei hij ten slotte bij zichzelf, ze zouden het niet wagen! Meteen daarna draaide hij zich om naar de heer uit Parijs, en ondanks zijn hoge leeftijd laaide in zijn ogen het heilig vuur van iemand die zich verheugt over het stellen van een goede, enigszins riskante daad:

'Kom maar mee, mijnheer, en wees zo goed om in aanwezigheid van de cipier en vooral van de suppoosten van het armenhuis geen enkele mening ten beste te geven over wat daar valt te zien.' Mijnheer Appert begreep dat hij een gewetensvol

persoon voor 'zich had: hij volgde de eerwaarde pastoor, bezocht de gevangenis, het ziekenhuis, het armenhuis en stelde vele vragen; maar ondanks een aantal merkwaardige antwoorden veroorloofde hij zich geen enkel teken van afkeuring.

Dit bezoek duurde verscheidene uren. De pastoor nodigde mijnheer Appert uit voor het middagmaal, maar om zijn edelmoedige begeleider niet nog meer te compromitteren, zei hij dat hij nog een paar brieven moest schrijven. Tegen drieën voltooiden de heren hun inspectie van het armenhuis, waarna ze terugkeerden naar de gevangenis. Bij de poort troffen zij de cipier aan, een reusachtige, zes voet hoge man met kromme benen; door de angst zag zijn gemene tronie er nog afzichtelijker uit.

'O pastoor,' zei hij, zodra hij hen zag aankomen, 'is de heer die u daar bij u hebt soms meneer Appert?'

'Hoezo?' vroeg de geestelijke.

'Ik heb namelijk sinds gisteren het uitdrukkelijk bevel van mijnheer de prefect, en wel via een agent die de hele nacht door moet hebben gereden, om meneer Appert niet toe te laten in de gevangenis.'

'Mijnheer Noiraud,' zei de pastoor, 'ik verklaar dat deze reiziger die ik bij me heb mijnheer Appert is. Erkent u dat ik het recht heb om dag en nacht de gevangenis binnen te gaan, en in gezelschap van wie ik wil?'

'Jawel, meneer pastoor,' zei de cipier zachtjes, en hij boog zijn hoofd als een bulldog die gehoorzaamt uit vrees voor stokslagen. 'Alleen, meneer pastoor, heb ik vrouw en kinderen; als iemand me verraadt, word ik ontslagen; ik heb enkel mijn baan om van te leven.'

'Ik zou het ook vreselijk vinden als ik de mijne verloor,' antwoordde de goede pastoor, en zijn stem klonk steeds geroeder.

'Dat is nogal een verschil,' vond de cipier. 'Iedereen weet, meneer pastoor, dat u achthonderd frank rente per jaar trekt van een boerderijtje...'

Dit zijn de feiten die, op twintig verschillende manieren rondverteld, becommentarieerd en aangedikt, al twee dagen lang alle gevoelens van haat en nijd in Verrières voedden. Thans gaven zij aanleiding tot de kleine woordenwisseling die mijnheer de Rênal met zijn vrouw had. Die ochtend was hij, gevolgd door